

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תצא, תשפ"א, מספר 1432

החוק האוסר החזרת גרושה (דב' כד:א-ד)

משה ציפור

לה" לא כתיאור עובדתי אלא כהנחיה: *then let her write her him*

בפסוקי ההקדמה יש תיאור המעשים של הבעל הראשון ושל הבעל השני, אבל בשינויים. האם יש משמעות להבדלים בנאמר על הראשון לבין הנאמר בקשר לשני? ואכן, בין החוקרים יש המסיקים מסקנות מרחיקות לכת מתוך ההבדלים הללו. שאלה מעניינת אחרת, האם מתן "ספר כְּרִיתוֹת" הוא אקט הכרחי לפעולת הגירושין (כפי שאכן הורונו חכמינו) או שזהו רק מסמך לשימושה של האישה: הוכחה שאינה עוד אשת-איש (השוו יש' נ:א), או לצורך מתן זכויות ממוניות.²

פרשה הנראית כהפרה בוטה של החוק הזה היא השבתה של מיכל אל דוד, אישה הראשון, אחרי שהייתה לפלטי בן ליש (שמ"ב ג:יג-טז). חז"ל חיפשו לה פתרונות יצירתיים, הבנויים על נתונים שאין להם כל אחיזה במקרא, כדי לומר שלא הייתה כאן שום הפרה של החוק (ראו בבלי, סנהדרין יט ע"ב; השו"ג גם רד"ק לשמ"ב ג:טז). עניין מיוחד יש במטאפורה ביר' ג:א. ניתן לבאר את המילים "וְשׁוּב אֶלֶּי" כתמיהה: וכי דבר כזה יעלה על הדעת? ואולי יש לראותן כמשפט חיזוי ולא כתמיהה: אכן, אין להשוות את יחסי ה' אל עמו ליחסים בין איש לאשתו, בשר ודם. דברים דומים יש במטאפורה בספר הושע פרק ב'.³

התהייה העיקרית: מדוע אסר החוק על חידוש הנישואין הראשונים, ואף הגדיר זאת בלשון חריפה כ"תוֹעֵבָה" (דב' כד:ד)? מוטעם כאן גם: "לא יוכל בְּעֵלָה הָרֵאשׁוֹן... אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִטְמְאָהּ" (צורה דקדוקית יוצאת דופן). אך הבעיה העיקרית היא: **מתי ואיך הִטְמְאָהּ?** על ידי שנישאה באופן לגיטימי לחלוטין לבעל השני? נטמאה (זינתה?) בעת שהייתה נשואה לו? מתוך יר' ג:א משתמע,

אין בתורה חוק כללי בנושא הגירושין. החוק היחיד המתייחס באופן כלשהו לעניין זה, ורק בדרך אגבית – אם לא ניקח בחשבון את חוק האונס וחוק המוציא שם רע (דב' כב:יט, כט) – הוא החוק שבפרשתנו (דב' כד:א-ד). הסתום בפסקה זו רב על המפורש, ולא יפלא שרבו המחלוקות בפיענוחה, החל מראשוני התנאים ועד ימינו, ואף פילון האלכסנדרוני (על החוקים המיוחדים ג 30-31) הציע מבט משלו על הנושא. במאמר זה נוכל אפוא לגעת רק בקצהו של החוק הזה וטעמו.¹

החוק קובע בצורה פסקנית: "לא יוכל בְּעֵלָה הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁלְחָה לְשׁוּב לְקַחְתָּהּ לְהִיֹּת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִטְמְאָהּ כִּי תוֹעֵבָה הוּא לְפָנָי ה'" (שם:ד). בפסוקים המקדימים את ההוראה הזאת (א-ג) יש מעין תיאור המעשים שעליהם מוסב החוק הזה; תיאור השתלשלות הדברים. והשאלות רבות. מה נכלל בטעם "אם-לא תמצא-חן בעיניו"? האם אף אם "מצא אחרת נאה הימנה", כפי שסבור ר' עקיבא? האם גם אם "הקדיחה תבשילו"? (את הדברים הללו יש להבין כמשמעם ולא כביטוי מטאפורי). לכאורה צריכה להיות עילה כלשהי למעשהו של האיש, אך האם העילה הכרחית למתן רשות לגרש אישה, או שזהו רק תיאור של נסיבות? מה נכלל ב"כי מצא בה עֲוֹנוֹת דָּבָר" (ראו למשל דב' כג:טו)? האם זהו התנאי המתיר לגרש אישה, כגישת בית שמאי (משנה גיטין ט, י)? ואף יש הרואה בזה מצווה כיוון שהבין שהכוונה להתנהגות בלתי צנועה של האישה (בבלי גיטין צ ע"ב). ודאי שאין הכוונה לניאוף ממש – כי אז הדברים חמורים הרבה יותר, ואף מגיעים לידי עונש מיתה. ואף יש שתרגמו את המילים "וכתב

* משה צפור, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן, וראש החוג לתנ"ך במכללת גבעת וושינגטון.

1 מחקרים רבים נכתבו אודות הסוגיה הסבוכה הזאת; ראו אצל: משה צפור, "ואבוא בברית אותך" - על גירושין ועל חידוש הנישואין (עיון בדב' כד:א-ד)", בתוך: **תשורה לצפירה, מחקרים במקרא, בתולדות ישראל ובמזרח הקדום**, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב תשע"ג, עמ' 345-358; עומר מינקה, "התנהגות האל לאור איסור השבת גרושה: ההפתעה הנורמטיבית כאמצעי רטורי בהושע ב", **בית מקרא** סד (תשע"ט) עמ' 311-333.

2 פרט מעניין שמצביע עליו אחד החוקרים: לטענתו, חוקים שונים בספר דברים נקבעו על רקע של אירועים מן העבר (הנזכרים בעיקר בספר בראשית), כגון החוק האוסר 'לבכר' את הבן מהאישה האהובה על פני הבן הבכור מהאישה השנואה שנולד לפניו (דב' כא:טז). כך גם הוא קושר את החוק אודות אישה העוברת מאיש אחד אל אחר וחוזרת אל הראשון עם המסופר בבר' י"ב.

3 ראו: מינקה, הערה 1 לעיל.

(לראשון) טמאה (ההסבר בסוגריים שלי, והשוו ראב"ע).

כאמור, לפי הפשט נראה לנו שהלשון "כי מצא בה (הבעל הראשון) ערות דבר", משמעו אינו קשור בהכרח בזנות או בהתנהגות בלתי מוסרית בתחום המיני.

לפי גישתנו זו, אותו דין חל גם אם לאחר גירושה מן הראשון נבעלה לאדם שני – ברצונה – ללא נישואין.⁶

ההסבר שמציע מרדכי עקיבא פרידמן⁷ לחוק של דב' כ"ד קרוב מעט לזה, אם כי לא זהה. הוא מציע מעין סיכום, ולפיו החוק בדברים הוא פשרה בין הגישה הרואה בנישואין ברית עולם שאינה ניתנת לניתוק בשום דרך, וכל בעילה על ידי איש אחר הרי היא כניאוף ממש, לבין גישה המאפשרת גירושין וניתוק מוחלט של הברית עם הבעל הראשון. והוא מסיים: "אין לצפות להגיון פשוט בעניין זה".⁸ המשפט האחרון הוא בגדר הרמת ידיים, כאומר שלא קיים הסבר רציונאלי לעניין, ויש לראותו כ"גזרת מלך", כמצוות פרה אדומה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 כך עולה גם מתוך יר' ג:א, המיוסד על החוק בדב' כד:א-ד; וזה לשונו: "הן יִשְׁלַח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִלְכָה מֵאִתּוֹ וְהִיְתָה לְאִישׁ אַחֵר הַיְשׁוּב אֵלָיָה עוֹד? הַלּוֹא חֲנוּף תִּחַנַּף הָאָרֶץ הַהִיא! וְאֵת זְנִית רַעִים רַבִּים – וְשׁוֹב אֵלָי? ". אחרים תופסים את שתי המילים האחרונות כמשפט חייוי שראוי לסמן בסימן קריאה: הנביא מודיע, שבניגוד לחוק הנוהג, האיש שבמשל, שהוא ה', ישיב את גרושתו, היא ממלכת יהודה (ראו גם הערה 2 לעיל). לא היה טעם בהשוואה זו, אם גרושה שנבעלה ללא נישואין רשאית הייתה לחזור אל אישה הראשון. אכן, המשנה, סוטה ב, ו מסיקה מלשון הכתוב "וְהִיְתָה לְאִישׁ אַחֵר", שהאיסור על השבתה לבעלה הראשון חל רק אם דווקא נישאה לאחר. אבל אפשר כמובן, שאין הכתוב רוצה לנסח את המקרה בדרך של 'ואם תשכב עם איש אחר אחר שילוחיה', וכדומה, אלא כמקרה של נישואין כשרים לאדם אחר, אף כי אותו דין חל, לאמיתו של דבר, אם נבעלה לאחר ללא קידושין.

7 מ"ע פרידמן, "המחזיר גרושתו משנישאת וטומאת הסוטה והאנוסה", ספר הזיכרון לרבי שאול ליברמן, ניו-יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 198 – 232. בעמ' 198, הערה 1 הוא מתייחס אל גרסה קודמת של מאמרי, אבל ללא הערות. איני יודע אם דעתו נוחה מהצעתו.

8 שם, עמ' 198 (הפיזור במקור).

שעל פי החוק, אם זינתה בהיותה עימו, אינו יכול להשיבה אליו, ואפילו לא גירשה, אלא, כאמור במקרה המובא שם, שה' נוהג שלא כמקובל ומשיב אליו את האישה המטאפורית. לא כל שכן, שאם עשה הבעל מעשה וגירשה, אין בסיס להנחה שדווקא אז יהיה רשאי להשיבה. יש המבארים "תועבה" כ'עשיית עושר ולא במשפט'.⁴

כאמור, החוק חל רק כאשר נסתיימו הנישואין השניים על ידי גירושין מהבעל השני או בשל מותו. החוק הזה מסיר מראש אפשרות לבאר את טעמו ברצון לשמור על שלמות הנישואין השניים, ולמנוע כמיהה של האישה לחזור אל הבעל הראשון (השוו הו' ב:יב). אילו היה זה טעמו של החוק, מדוע לא תוכל לחזור ולהינשא לבעל הראשון במקרה של חיים תקינים עם הבעל השני, שנסתיימו בזה שהלך לעולמו? ולדעת אחרים, יש כאן הגנה על הנישואין המחודשים לראשון, שיעמדו תמיד בצל פרשת החיים אצל הבעל השני. גם הסבר זה מופרך, שאם כן הייתה התורה אוסרת כל נישואין שניים.⁵

בין החוקרים הרבו להשוות חוק זה עם חוקים מהמזרח הקדום, ואף לבקש לראות בהשפעתם על החוק של התורה.

גם אצל חוקרים בני זמננו מופיעה גישה מעין זו, שגירושין נעשים רק – או בדרך כלל – בגלל "עֲרוֹת דְבָר" (דב' כג:טו), היינו: מעשה זנות או התנהגות מופקרת בעת היותה נשואה לראשון, או אף מעשי ניאוף, עם מי שעתידי להיות בעלה השני. "הַטְּמָאָה" פירושו, שהוטבע עליה חותם של מי שנטמאה, של אישה מופקרת, שבגלל זה בעלה מגרשה. על ידי האקט הזה של גירושין הבעל מגלה את חרפת זנותה לעין כול, ומשום כך לא ישוב לקחתה, שהרי "שוֹיֵא אֲנַפְשִׁיהַ כַּחֲתִּיכָא דַּאִיסוּרָא" (ראו כתובות כב ע"א).

במאמרי הנ"ל "ואבוא בברית אותך" העליתי גם הצעת הסבר משלי. עיקרו של ההסבר הוא, שהחזרת גרושה נתפסת כהשבת הנישואין על כנם, כפי שיכול להשתמע גם מהמינוח הלועזי המשמש כמה חוקרים: restoration, ולא כנישואין מחדש. על כן, אף על פי שנישואי הגרושה לאחר אין בהם פגם, אפילו גם אם תחזור ותינשא – אם נתפנתה שוב – למישהו שלישי, במקרה של חידוש הנישואין לראשון הופכים עצם חייה עם השני להיות חיי חטא למפרע, וכמו – בדיעבד – לניאוף. הלשון "אַחֲרֵי אֲשֶׁר הַטְּמָאָה" (דב' כד:ד) היא רק ביחס לראשון, כאשר נבעלה לאחר. חידוש נישואיה לראשון יהפוך בעילה זו למפרע לניאוף עם אשת-איש. וזו לשון רמב"ן לדב' כד:ד:

ועל דרך הפשט, "אַחֲרֵי אֲשֶׁר הַטְּמָאָה" – לבעל הראשון (כלומר, מבחינת הבעל הראשון); ירמוז, כי כל אשר ידעה איש אחר (אחרי גירושה מן הראשון) תחשב לו

4 כמו דב' כה:ד-טו; מש' כ:י, כא. ראו במאמרי (הערה 1 לעיל), עמ' 353-354.

5 חוקים מעין אלה יש רק ביחס לכוהנים (וי' כא:ז; יב-יד; וראו יח' מד:כב).